

УСНА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

Пам'яті Роналда Інглгарта

Рональд Інглгарт (1934–2021) — видатний американський соціолог. Здобувши освіту в Північно-Західному і Чиказькому університетах, викладав як професор політичних наук у Мічиганському університеті, а також як запрошений професор в університетах Женеви, Кіото, Лейдена, Берліна та Рима. З 1985 року Інглгарт обіймав посаду програмного директора Центру політичних досліджень Інституту соціальних досліджень Мічиганського університету. З 1988-го стає координатором міжнародного дослідницького проекту «Всесвітнє дослідження цінностей» (World Values Survey).

Коло наукових інтересів ученого охоплювало ціннісні зміни у глобальній перспективі; культурні, економічні та політичні трансформації в сучасних суспільствах; питання бюрократії, демократії та політичної участі; чинники, тенденції та наслідки модернізації та постмодернізації.

Р. Інглгарт є автором оригінальної теорії міжгенераційних ціннісних змін (theory of intergenerational value change), ґрунтованої на двох гіпотезах: (1) про ціннісну значущість того, чого вам бракує в житті, звідки найбільшу суб'єктивну цінність має те, що є дефіцитом, і (2) про соціалізаційний лаг — розбіжність у часі між змінами стану соціально-економічного середовища і змінами ціннісних пріоритетів людей, тобто ціннісні орієнтації людей не змінюються одночасно з економічними змінами, а продовжують впродовж певного терміну відображати попередні соціально-економічні умови, в яких здійснювалася соціалізація вже сформованого покоління.

На підставі моделі ієрархії потреб А. Маслоу Інглгарт виокремлює два типи цінностей: «матеріалістичні» (цінності виживання) і «постматеріалістичні»

(цінності самореалізації). Матеріалістичні цінності панують у бідних суспільствах, серед малозабезпечених і малоосвічених верств населення. Такі суспільства і верстви населення вирізняються низьким рівнем суб'єктивного добробуту, міжособистісної довіри, толерантності, підтримки гендерного рівноправ'я, екологічних ініціатив і водночас високим рівнем недовіри і до всього чужого, і до науки й техніки, а також відчутною схильністю до авторитарного правління. Натомість у багатих суспільствах, серед забезпечених і добре освічених людей переважають постматеріалістичні цінності. Ці суспільства і верстви населення демонструють протилежні преференції та є більш схильними до демократичного правління. На підставі емпіричних даних Інґлґарт доводить, що покоління, які проходять соціалізацію в умовах екзистенційної (фізичної та економічної) безпеки, коли фізичне та економічне виживання практично є гарантованим, стають більш схильними до постматеріалістичних цінностей (автономії, самореалізації, якості життя, дбайливого ставлення до навколишнього природного та антропогенного середовища тощо).

Р. Інґлґарт вважає, що починаючи з останньої третини минулого століття у світі відбувається зсув від матеріалістичних цінностей модерну до постматеріалістичних цінностей постмодерну. Цей зсув зумовлює низка соціетальних процесів — від інституційних змін, таких як глобалізація, демократизація, поширення нових соціальних рухів, до змін у царині гендерних ролей та сексуальної моралі, а також сфері впливу традиційних релігій, владних структур та авторитетів. При цьому слід зважати на те, що наголос на постматеріалістичних цінностях людям властивий за умов стабільного задоволення їхніх матеріальних потреб. Отже, найбільше поширення постматеріалістичних цінностей спостерігається в благополучних і екзистенційно безпечних суспільствах — скандинавських країнах, Нідерландах, Данії, Бельгії, Великій Британії, Німеччині, США тощо. Водночас, на думку Інґлґарта, економічні, політичні, військові кризи, інфляція, безробіття можуть викликати певний «відкат» постматеріалістичного зсуву.

Загалом, підкреслює Інґлґарт, система цінностей є культурним підґрунтям легітимації і політичного, і економічного ладу, тож ціннісні зміни викликають значні соціальні наслідки. Сьогодні розвинені суспільства світу перебувають у процесі так званої постмодернізації, який відбувається за двома напрямками: по-перше, у базових системах цінностей уявнюється зрушення від матеріалістичних до постматеріалістичних цінностей; по-друге, ієрархічна бюрократична організація, яка становить підмурів'я інституційної системи таких суспільств, поступово втрачає свою функційну ефективність, дедалі менше відповідаючи новим цінностям постмодерну. Це означає, що цінності модерну поступаються місцем новим цінностям постмодерну, новій культурі й не можуть слугувати засадами нової інституційної системи, народжуваної у процесі постмодернізації.

На думку Інґлґарта, дані емпіричних досліджень спростовують тезу про вторинність культури та первинність економічного розвитку щодо становлення демократії. Важливість економічного розвитку зовсім не усуває значущості для демократії культури суспільства (таких характеристик, як рівень освіти, міжособистісна довіра, толерантність і цінності постмодерну загалом) і масової

політичної участі. Отже, культура, що формується під впливом економічного, політичного та соціального розвитку, сама може справляти зустрічний вплив. Політичні інститути і політична культура перебувають радше в симбіотичному зв'язку, адже політичні інститути ефективно визначають поведінку людей, коли вони відповідають нормам політичної культури. Загалом економічний розвиток спричиняє культурні зміни, які забезпечують демократичним інститутам масову підтримку. Але це не означає, що економічний розвиток гарантує автоматичне виникнення демократичного режиму. Натомість він створює умови для поширення демократичних цінностей і практик.

Серед значущих творів Рональда Інглгарта слід назвати передусім такі: «Тиха революція. Зміна цінностей і політичних стилів у західних суспільствах» (1977), «Бюрократи і політики в західних демократіях» (1981, у співавт.), «Культурний зсув у зрілому індустріальному суспільстві» (1995, у співавт.), «Модернізація і постмодернізація. Культурні, економічні і політичні зміни в 43 суспільствах» (1997).

*АНАТОЛІЙ РУЧКА,
доктор філософських наук, головний науковий співробітник
відділу соціології культури та масової комунікації
Інституту соціології НАН України*